

WEIDVOGELS IN FRYSLÂN 1996-1998

Een verslag van het Weidevogelmeetnet Friesland 1998

Freek Nijland

Sinds 1996 functioneert in Fryslân het 'Weidevogelmeetnet Friesland'. Nu al met meer dan 100 proefvlakken, grotendeels door vrijwilligers geïnventariseerd volgens de BMP-methode. Hoe reilt en zeilt het meetnet en hoe gaat het met de weidevogelpopulaties?

In twee eerdere verslagen (Nijland 1997, 1998) is al genoeg verteld over de opzet en de achtergronden van het meetnet. Dat slaan we nu maar over.

GROOTSTE PROVINCIALE WEIDVOGELMEET

Eind 1998 waren de gegevens binnen van 100 proefvlakken (stand 1-12-1998) met een totale oppervlakte van 6.176 hectare. Dat betekent een gemiddelde oppervlakte per proefvlak van bijna 62 hectare. Dat is ruim boven het streefgemiddelde van 50 hectare. Bovendien zijn er achteraf nog 12 proefvlakken binnengekomen voor 1997, waardoor het aantal over 1997 op 62 kwam. Hiermee zet de groei van het aantal proefvlakken onverminderd door (figuur 1). In 1998 is het Weidevogelmeetnet Friesland het grootste provinciale weidevogelmeetnet van Nederland geworden.

De inventarisaties in proefvlakken in traditionele beheersgebieden en 'witte gebieden' (waar geen vrijwilligers voorhanden zijn) zijn uitgevoerd door Buro Altenburg & Wymenga te Veenwouden.

REPRESENTATIVITEIT

Met ruim honderd proefvlakken kunnen we in principe voldoende gevoelige uitspraken doen over toe- of afname van algemene soorten voor geheel Fryslân over een periode van vijf tot tien jaar. Een voorwaarde is wel dat de proefvlakken voldoende 'representatief' zijn en gedurende langere tijd worden geteld. Uit figuur 2 blijkt in vergelijking met vorig jaar, dat behalve het aantal proefvlakken ook de ruimtelijke verdeling van de proefvlakken over Fryslân is verbeterd.

Nog steeds liggen er naar verhouding veel proefvlakken in reservaten (51) en weinig in gangbaar agrarisch gebied (39) (tabel 1). Toch gaat het de goede kant op. Met een aantal van 30-50 agrarische proefvlakken zijn we al aardig op weg om ook voor deze categorie trends te kunnen vaststellen. Voor het eerst zijn er (begrensde) beheersgebieden in het meetnet opgenomen. De verwachting is dat volgend jaar ook 'vliegende hectare'-proefvlakken in het meetnet worden opgenomen.

De voorkeursregio's klei, klei op veen en veen zijn goed vertegenwoordigd

en ook zijn er nu een aantal proefvlakken op de zandgronden.

Al met al wordt het meetnet elk jaar meer representatief.

In een meetnet waarin grotendeels door vrijwilligers wordt geïnventariseerd zijn, gezien over een reeks van jaren, niet alle proefvlakken in alle jaren geteld. Er komen proefvlakken bij, er vallen proefvlakken af, of door omstandigheden moet een teller wel eens een jaar overslaan. De vulling is nooit 100%. Figuur 3 toont de vulling van het meetnet in de periode 1996-1998. Dit beeld van toenemende vulling is karakteristiek voor een meetnet in opbouw. Berekend over de gehele periode is de vulling 62%.

BROEDVOGELS

weidevogels In 100 proefvlakken zijn broedterritoria vastgesteld van 30 soorten graslandvogels. Voor een overzicht zie tabel 2. Dit zijn de primaire en secundaire weidevogels, aangevuld met enkele andere soorten die ook in grasland broeden.

De top-vijf bestaat (met uitzondering van de kolonievogels) uit: 1) Kievit (1952 broedparen), 2) Grutto (1844), 3) Scholekster (1108), 4) Wilde eend (877) en 5) Tureluur (756). De Kievit heeft de eerste plaats overgenomen van de Grutto. Dat is te danken aan het feit dat er relatief meer agrarische proefvlakken in het meetnet zijn opgenomen dan vorig jaar.

Ook in 1998 werden vrij grote aantallen Veldleeuweriken en Graspiepers vastgesteld, niet alleen in reservaten, maar ook in verschillende agrarische proefvlakken.

Het grote aantal Kokmeeuwen en Visdieven is vooral te danken aan de opname van het proefvlak Workumer Buitenwaard, waar fikse kolonies van beide soorten te vinden zijn.

Door het veel grotere aantal proefvlakken dan vorig jaar kwam het aantal Kraakeenden voor het eerst aan de 100. Datzelfde gold ook voor de Gele

Gele kwikstaart

foto Lubbert Boersma

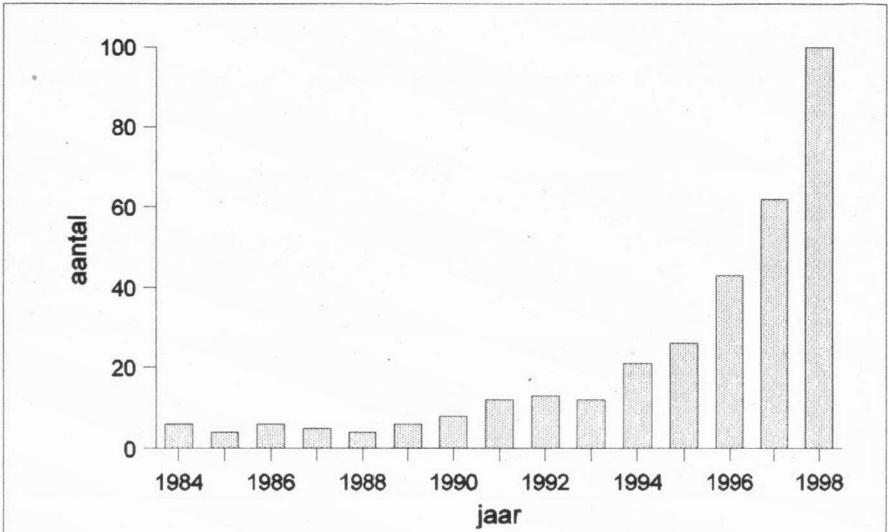
kwikstaart. Voor deze laatste soort speelt ook mee, dat voor het eerst enkele bouwland-proefvlakken zijn opgenomen, waar dit 'boumantsje' graag broedt.

Ook in 1998 zijn veel Kwartels geteld. Weliswaar in verhouding minder dan in 1997, toen van een echte kwartelinvasie sprake was, maar toch meer dan voorgaande jaren. Het aantal Kwartelkoningen (5) in het meetnet viel wat tegen, gezien de invasie die uit andere delen van Nederland gemeld werd. SOVON meldde tenminste 550 roepende vogels, vooral in Groningen, Drenthe en Overijssel (Hustings & van Dijk, 1998). Het lijkt erop dat de invasie van 1998 enigszins aan Fryslân voorbij is gegaan. Alleen uit het oosten van Fryslân kwamen meer dan tien meldingen bij SOVON binnen.

kritische soorten en Rode Lijst

Van een aantal kritische soorten zijn de aantallen hoog te noemen, zoals Veldleeuwerik 558, Slobbeend 273, Watersnip 127, Gele kwikstaart 105 Zomertaling 59 en Kemphaan 18. Van andere kritische weidevogels als Kwartelkoning, Patrijs en Paapje zijn slechts enkele territoria vastgesteld.

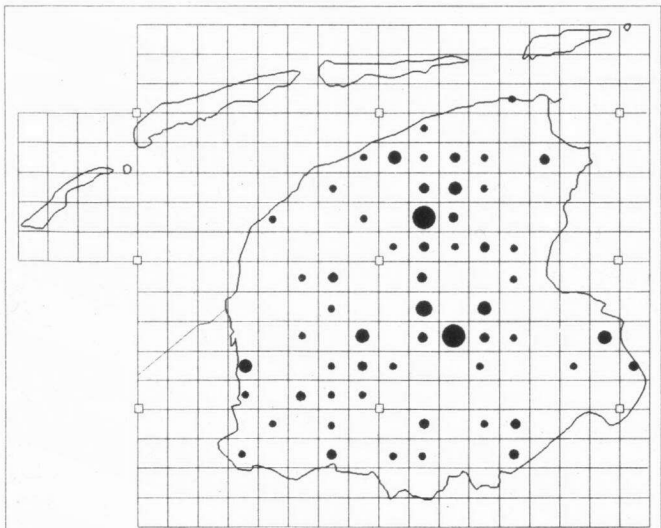
De meeste kritische weidevogelsoorten in het meetnet behoren tot de Rode Lijst van kwetsbare en bedreigde soorten (Osieck & Hustings 1994): Zomertaling, Kemphaan, Tureluur,

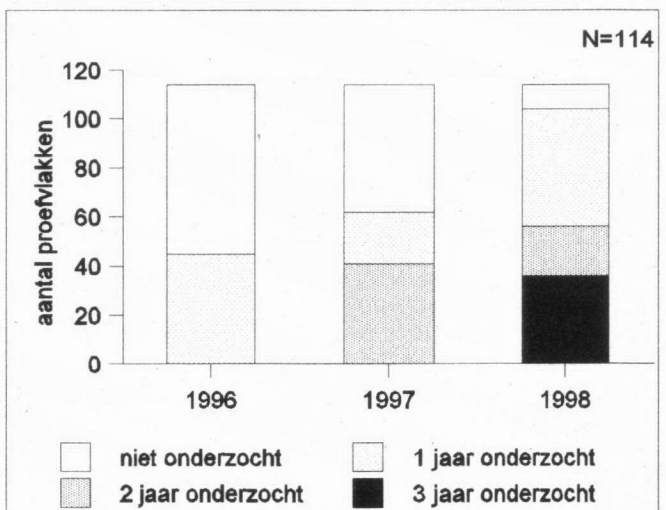
Figuur 1. Ontwikkeling van het aantal proefvlakken in het Weidevogelmeetnet Friesland in de periode 1984-1998. Stand 1-12-1998.

	klei	klei op veen	veen	zand	wadden	totaal
gangbaar agrarisch	11	13	10	4	1	39
beheersgebied	3	3	4	0	0	10
reservaat	9	15	21	4	2	51
totaal	23	31	35	8	3	100

Tabel 1. Verdeling van de proefvlakken in het Weidevogelmeetnet Friesland in 1998 naar beheerstype en regio. Stand 1-12-1998.

Figuur 2. Ruimtelijke spreiding van de proefvlakken in het Weidevogelmeetnet Friesland over Fryslân in 1998. Stand 1-12-1998. Verklaring: • 1 proefvlak, • 2 proefvlakken, • 3 proefvlakken, • 4 proefvlakken, • 5 of meer proefvlakken per atlasblok.

Figuur 3. Aantal onderzochte proefvlakken in de periode 1996-1998 in het Weidevogelmeetnet Friesland. Totaal zijn 114 proefvlakken één of meer jaren onderzocht. De jaren hiervoor zijn buiten beschouwing gelaten. 'Niet onderzocht' betekent dat een proefvlak in dat jaar niet geteld is, maar in één of meer van de overige jaren wel.

<i>Kievit</i>	1952	<i>Zomertaling</i>	59
<i>Grutto</i>	1844	<i>Wulp</i>	45
<i>Scholekster</i>	1108	Knobbelzwaan	34
<i>Wilde eend</i>	877	Kwartel	24
<i>Tureluur</i>	756	<i>Kemphaan</i>	18
<i>Veldleeuwerik</i>	558	Koekoek	17
<i>Graspieper</i>	532	Nijlgans	13
Meerkoet	475	Wintertaling	11
<i>Kuifeend</i>	291	Kwartelkoning	5
<i>Slobeend</i>	273	Patrijs	2
Kluut	150	Paapje	1
<i>Watersnip</i>	127		
Witte kwikstaart	124	Kokmeeuw*	5351
Bergeend	109	Visdief*	1207
<i>Gele kwikstaart</i>	105	Zwarte stern*	23
Krakeend	100		

Tabel 2. Aantallen broedparen (territoria) van weidevogels, gerangschikt in dalende volgorde. Weidevogelmeetnet Friesland 1998 (100 proefvlakken, 6176 ha.). Primaire weidevogels in cursief, * kolonievogels.

Rietgors	280	Pimpelmees	6
Kleine karekiet	243	Torenvalk	5
Rietzanger	239	Boompieper	5
Fitis	124	Snor	5
Fuut	56	Buizerd	4
Bosrietzanger	43	Spotvogel	4
Grasmus	43	Geelgors	3
Tuinfluit	31	Ringmus	3
Winterkoning	29	Roodborst	3
Houtduif	29	Kleine plevier	3
Vink	28	Zanglijster	3
Tjiftjaf	28	Porseleinhoen	3
Merel	27	Braamsluiper	3
Kneu	26	Waterral	3
Waterhoen	22	Zwartkop	3
Fazant	21	Ransuil	2
Koolmees	21	Smient	2
Sprinkhaanrietzanger	19	Canadese gans	2
Zwarte kraai	17	Purperreiger	1
Bruine kiekendief	14	Vlaamse gaai	1
Grauwe gans	13	Dodaars	1
Tafeleend	11	Roerdomp	1
Putter	11	Groenling	1
Blauwborst	10	Grauwe vliegenvanger	1
Boerenzwaluw	9	Tapuit	1
Spreeuw	8	Kauw	1
Tamme gans	8	Grauwe klauwier	1
Heggenmus	7	Wielewaal	1
Huisemus	6	Buidelmees	1
Ekster	6		

Tabel 3. Aantallen broedparen (territoria) van overige vogels, gerangschikt in dalende volgorde. Weidevogelmeetnet Friesland 1998 (100 proefvlakken, 6176 ha.).

Grutto, Watersnip, Kwartelkoning, Patrijs, Visdief, Zwarte stern, Paapje.

overige vogels De aantallen territoria van de overige soorten staan in tabel 4. De top-vijf bestaat vooral uit

zangvogels: 1) Rietgors 280 territoria, 2) Kleine karekiet 243, 3) Rietzanger 239, 4) Fitis 124 en 5) Fuut 56.

Aan de rietzangvogels is te zien dat Friese graslanden vaak grenzen aan meren en vaarten met rietkragen of

moeras. De boszangvogels zijn vooral te vinden in bosjes, houtsingels of erfbeplanting bij boerderijen. Door ook deze soorten bij de inventarisaties te betrekken, kan meer informatie worden verzameld over de betekenis van het Friese cultuurlandschap voor vogels.

Het jaar van de zomertaling Was 1997 een invasiejaar van de Kwartel, 1998 is het jaar van de Zomertaling. Deze kritische eendensoort broedt van oudsher in vochtige, extensief beheerde graslanden en in moerassige biotopen. Met de intensivering van de landbouw is de Zomertaling als broedvogel enorm in aantal achteruitgegaan. Daarnaast hebben de omstandigheden in de overwinteringsgebieden in Afrika een rol gespeeld. Tegenwoordig broeden verreweg de meeste Zomertalingen in reservaten. Dat blijkt ook uit de gegevens van het Weidevogelmeetnet Friesland.

In 1998 werden naar verhouding (geïndexeerd) ca. anderhalf maal zoveel Zomertalingen in het meetnet geteld als gemiddeld over de jaren 1996-1997. Frappant was, dat ook in agrarisch gebied hier en daar Zomertalingen werden aangetroffen. Intussen is bekend dat ook elders in Nederland deze spectaculaire toename is opgetreden (Teunissen, 1999).

AANTALSONTWIKKELINGEN

indexen Een goed middel om aantalsontwikkelingen in een meetnet zichtbaar te maken is weergave met behulp van indexen. In 1997 zijn voor de eerste maal indexen berekend met behulp van het CBS-programma TRIM (Pannekoek & van Strien 1996). Met dit programma worden ook de landelijke SOVON-broedvogelindexen berekend. De indexen (tabel 4) zijn alleen berekend voor soorten waarvan in de periode 1996-1998 gemiddeld per jaar minstens 100 territoria zijn geteld. De index van 1996 is gesteld op 100.

weging De overmaat aan reservaatproefvlakken ten opzichte van gangbaar agrarische proefvlakken maakt het berekenen van de Friese indexen tot een lastig probleem. Om deze onevenwichtigheid zoveel mogelijk te ondervangen, is bij de berekening van de indexen gebruik gemaakt van 'weging'. De systematiek hiervan is beschreven in het meetnetverslag 1997 (Nijland, 1998). Dat betekent in de praktijk dat aan (gangbaar) agrari-

sche proefvlakken een veel groter gewicht is toegekend dan aan proefvlakken in reservaten of begrensde beheersgebieden. De gewichten verschillen per soort en zijn respectievelijk voor a) gangbaar agrarisch gebied en b) reservaten en traditioneel beheersgebied: 9 en 1 voor de soorten Kievit, Scholekster, Grutto, Tureluur, Meerkoet, Wilde eend, Kuifeend, Veldleeuwerik en Graspieper; 8 en 2 voor Slobeend; 6 en 4 voor Watersnip.

veranderingen 1996-1998 Uit de indexen (tabel 4) blijkt dat de meeste weidevogels zich goed hebben gehandhaafd in de periode 1996-1998. Dit kan een eerste aanwijzing zijn dat de gemelde problemen met roofdieren als de Vos en de Zwarte kraai van plaatselijke aard zijn en geen doorslaggevende invloed hoeven te hebben op de Friese weidevogelpopulaties. De indexen manen in elk geval tot voorzichtigheid over dit onderwerp. De vochtige weersomstandigheden na de slappe winter en de vroege en stevige grasgroei zijn plaatselijk van invloed geweest op het broeden van beide soorten. De Kieviten meden percelen met te lang gras en broedden hier en daar in grotere aantallen op graslanden met korter gras. Bij de Grutto's in reservaten was opvallend dat dit jaar veel ouderparen hun jongen na enkele weken uit het dorre, hoge gras naar naastliggend agrarisch grasland overbrachten, waar al vroeg gemaaid was (begin mei) en de verse grasgroei alweer een paar weken op gang gekomen was. In andere jaren vindt doorgaans het omgekeerde plaats: een trek van agrarisch grasland naar naastliggende reservaten met hoog gras, waar Grutto's hun jongen groot-

Soort		1996	1997	1998	aantal territoria
kievit		100	103	103	4157
grutto		100	100	98	4117
scholekster	☹	100	89	84	2436
wilde eend	☹	100	94	87	2096
tureluur	☺	100	103	115	1595
veldleeuwerik		100	109	105	1296
graspieper	☺	100	112	116	1287
meerkoet		100	90	109	976
slobeend		100	97	109	606
kuifeend	☺	100	126	146	595
watersnip	☹	100	89	84	370

Tabel 4. Indexen (en totale aantallen getelde vogels) van algemene tot schaarse weidevogelsoorten in de periode 1996-1998. Soorten in volgorde van talrijkheid. Weidevogelmeetnet Friesland. In de rechterkolom staat het totaal aantal territoria, opgeteld over de gehele periode.

brengen. Een soortgelijk effect treedt ook op in agrarisch gebied met vliegende hectare-percelen. De achteruitgang van de Scholekster (mede onder invloed van de sterfte vanwege de strenge winters 1996 en 1997) is nog niet tot staan gebracht. Andere verliezers waren de Wilde eend en de Watersnip. De Meerkoet en de Slobeend schommelen wat. De Kuifeend, de Tureluur en de Graspieper hebben het in 1998 goed gedaan. De Kuifeend in

het bijzonder zit sterk in de lift met een forse toename voor het tweede achterenvolgende jaar.

ALLEN BEDANKT!

Wij bedanken alle vrijwilligers, die in 1998 een of meer proefvlakken voor het Weidevogelmeetnet Friesland hebben geïnventariseerd. De volgende contactpersonen hebben gegevens geleverd voor dit WMF-verslag:

Albert Althuis, Sieds Boersma, Jan de Boer, Jelle de Boer, Bertus Bult, Jelle van der Bij, Johan Dammers, Arend van Dijk, Bert Dijkstra, Rinnert Foeke, Ale Glas, Dick Goslinga, Janke Groenewoud, Willy van der Heide, Gerrit Hof, Tsjepke van der Honing, Klaas Jager, Gerrit Jellema, Jan Jonker, Germ Jonker, Yme Joustra, Jan Kleefstra, Romke Kleefstra, Melis Kleinhuis, Henk Koopmans, Hans van Kuik, Tjerk Kunst, Douwe Langhout, Kees Lanting, Arend Løystra, Lies Lockhorst van Overeem, Jan Minnema, Johannes Mosselaar, Freek Nijland, Henk Osinga, Arno Paulus, Sido Rondaan, Anne van Scheltinga, Wybren Siemensma, Evert Terpstra, Jan Tuinhof, Jan Eric Valkema, Douwe

Tekening Stern

van der Veen, Siep van der Veen, Anne Velstra, Anne Venema, Auke Visser, Douwe de Vries, Freddie de

Vries, Jan de Vries, Tjalling Walda, Pieter van der Wal, Sjouke van der Werff, Dirk Wiersma, Jochem Wind,

Paul Zandstra, Klaas Zoetendal, Wierger Zuiderveld, Jan van der Zwaag.

LITERATUUR

- van Dijk A.J. 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken (handleiding Broedvogel Monitoring Project). SOVON, Beek-Ubbergen.
- Nijland F., van Dijk A.J., Jager T. en Wiegersma J. 1994. Naar een weidevogelmeetnet in Friesland. Werkgroep Weidevogelmonitoring Friesland, Gytsjerk.
- Nijland F. 1997. Weidevogelmeetnet Friesland, verslag 1996. WMF, Leeuwarden, publicatie bureau N.
- Nijland F. 1998. Weidevogelmeetnet Friesland, verslag 1997. WMF, Leeuwarden, publicatie bureau N.
- Nijland F. 1999. Weidevogelmeetnet Friesland, verslag 1998. WMF, Leeuwarden, publicatie bureau N.
- Osieck E.R. & Hustings F. Rode lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten in Nederland. Vogelbescherming Nederland, technisch rapport 12. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Pannekoek J. & A. van Strien 1996. TRIM, Trends & indices for monitoring data. CBS Statistics Netherlands, Voorburg.
- Teunissen W.A. 1998. Naar een meetnet voor weidevogels (tussenrapportage 1998). SOVON-onderzoeksrapport 1998/10. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Teunissen W.A. 1999. Weidevogelontwikkelingen. SOVON Nieuws 12(2):15-18
- Hustings J.F. & A.J. van Dijk 1998. SOVON-nieuws 11(4): 19.

Freek Nijland, Weidevogelmeetnet Friesland, Emmakade 107, 8921 AH Leeuwarden
